

УДК 811.161.2'42

**РЕЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ
МИХАЙЛА ЩЕПКІНА
У ЛІНГВОСВІДОМОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(НА МАТЕРІАЛІ «ЩОДЕННИКА»)**

СИРКО
Ірина Мирославівна,

Iryna
SYRKO,

кандидат філологічних наук,
доцент, Дрогобицький державний
педагогічний університет імені
Івана Франка,
вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич,
82100;
E-mail: irynasyrko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7622-425X

PhD (Philology), Associate professor,
Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University
24, Ivan Franko st, Drohobych,
82100, Ukraine;
Email: irynasyrko@ukr.net

У статті досліджено специфіку рецепції особистості Михайла Щепкіна у лінгвосвідомості Тараса Шевченка. Продемонстровано, що основу антропонімікону творів Т. Шевченка, зокрема «Щоденника», становлять імена сучасників письменника, які відігравали важливу роль у його житті. Семантично-оцінні парадигми цих власних назв репрезентовані крізь призму індивідуального сприймання й індивідуального світогляду Т. Шевченка, вони переконливо виявляють його ставлення до згадуваних осіб у конкретних життєвих, побутових, комунікативних ситуаціях.

Акцентовано домінування позитивних оцінок постаті М. Щепкіна, що оприявнюють його рецепцію як щирої людини, талановитого актора, близького друга. Актуальні для таких контекстів змістовісні архісеми 'людяність', 'порядність', 'талановитість', 'товариськість' визначають позитивну оцінність контекстів, у яких згадано ім'я Михайла Щепкіна, і формують загальне емотивне значення однойменного антропонімічного концепту.

Ключові слова: лінгвосвідомість, мова «Щоденника» Тараса Шевченка, рецепція, особистість М. Щепкіна, антропонімічний концепт.

Основу антропонімікону, актуалізованого в мові творів Тараса Шевченка, зокрема й у мові «Щоденника»,

становлять імена сучасників письменника – відомих діячів тогочасної культури, які відігравали важливу роль у його житті, – М. Щепкіна, Я. Лазаревського, П. Куліша, О. Бодяньського, М. Максимовича та ін. Осмислені в ширшому лінгвокультурологічному, лінгвопрагматичному контексті, ці власні назви виявляють здатність «виступати концептамі-стимулами численних вербальних реакцій, створювати своєрідну асоціативно-вербальну мережу, низку прагматичних смислів» [Космеда 2012: 293].

Дослідження контекстної прагматики й лінгвокультурологічного наповнення власних назв – актуальний напрям сучасної української лінгвістики, зокрема лінгвостилістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, літературно-художньої ономастики (Ю. О. Карпенко, Г. П. Лукаш, О. О. Маленко, Т. А. Космеда, І. А. Синиця). Т. А. Космеда у праці «Концепт Даль в тексте дневника Т. Г. Шевченко» [Космеда 2001] запропонувала оновлену методичку аналізу концептуально навантажених онімів саме в проекції на текстовий матеріал «Щоденника» Тараса Шевченка. Дослідниця умотивовує статус імені Володимира Даля як образу-концепту, який своєрідно відрефлексований у мовній свідомості Т. Шевченка і має характерні вияви в його діаріумній картині світу. Апробовану в названій праці методичку можна використати для аналізу онімного концепту *Михайло Щепкін*, що є одним із найбільш знакових для мови «Щоденника».

Щоденникові записи засвідчують однозначно позитивне ставлення Тараса Шевченка до Михайла Щепкіна у найрізноманітніших виявах його багатоаспектної особистості. І насамперед це простежуємо в найвищих оцінках М. Щепкіна як актора. Кобзареве захоплення театральним генієм земляка вербалізують епітети *гениальный, великий, неподражаемый, удивительный, великолепный, славный* і т. ін. Пор.: **Великий друг мой** по просьбе графини прочитал монолог «Скупого рыцаря» Пушкина [Шевченко 2003: 186]; **Гениальный актер и удивительный старик** [Шевченко 2003: 186]; **великий человек** [...] **Михайло Семенович Щепкин** [Шевченко 2003: 139]; *Как бы я рад был [увидеть] этого славного артиста-ветерана* [Шевченко 2003: 128]. Сема 'талановитість' є також

змістотвірною домінантою численних описових метафоричних конструкцій, у яких навіть за відсутності формальних лексичних носіїв указанного значення воно виразно прочитується в загальному змісті контекстів: *Я все еще не могу прийти в нормальное состояние от волшебного, очаровательного видения* [Шевченко 2003: 139]; *...прочитал так, что слушатели видели перед собою юношу пламенного, а не 70-летнего старика Щепкина* [Шевченко 2003: 186]; *Получил письма от Щепкина... Он намерен подарить несколько спектаклей нижегородской публике. Какой великолепный праздничный подарок!* [Шевченко 2003: 135]; *Как бы он возвеселил и меня, и своих нижегородских поклонников. Напишу ему, пускай едет сюда и пускай на здешней бедной сцене тряхнет стариною* [Шевченко 2003: 132]; *После Щепкина я не знаю лучшего комика* [Шевченко 2003: 186]. Кобзареве захоплення акторською майстерністю М. Щепкіна інтенсифікують обставини із семантикою вищої / найвищої міри вияву ознаки (*прочитал так, что слушатели видели перед собою юношу пламенного...*), суперлятивні епітетні оцінки виступів (*волшебное, очаровательное видение, великолепный праздничный подарок, я не знаю лучшего комика*), дієслівні характеристики (*как бы он возвеселил и меня, и своих нижегородских поклонников; не могу прийти в нормальное состояние...*).

Кульмінаційний вияв позитивної оцінки М. Щепкіна-актора, глибоку пошану й повагу до його театрального генія вербалізує прикладка *патриарх-артист*, доповнена означенням *счастливый*. Пор.: *Не многим из нас Бог посылает такую полную радость, и весьма, весьма немногие из людей, дожив до семидесяти лет, сохранили такую поэтическую свежесть сердца, как М[ихайло] С[еменович]. Счастливый патриарх-артист!* [Шевченко 2003: 138].

Приєм внутрішньотекстового контрастування, який автор використовує для зіставного показу свого сприймання М. Щепкіна та його колег-акторів, у тексті «Щоденника» виконує подвійну функцію: слугує засобом експресивізації образу Щепкіна-актора та засвідчує здатність Т. Шевченка, незважаючи на максимальне захоплення, критично оцінювати його гру, уміння відмежувати театральні враження від

особистих стосунків: *Тогда же я в первый раз видел гениального артиста Соленика в роли Супруна («Москаль-чаривнык»)*. **Он показался мне естественнее и изящнее неподражаемого Щепкина** [Шевченко 2003: 63].

Парадигму образів і описових висловлень, які в тексті «Щоденника» розвивають позитивний вектор оцінності образу М. Щепкіна, доповнює його характеристика як умілого наставника молодих акторів: **Как благотельно подействовал Михайло Семенович на это милое и даровитое создание. Она выросла, похорошела, поумнела после «Москаля-чаривныка», где она сыграла роль Тетяны, и так очаровательно сыграла, что зрители ревели от восторга** [Шевченко 2003: 141].

Інший аспект Шевченкової рецепції особистості М. Щепкіна – його сприймання як людини. За нашими спостереженнями, в цьому сегменті теж домінують позитивно-оцінні характеристики. Показовий із цього погляду щоденниковий запис від 30 грудня 1857 року: *У меня все еще стоит перед глазами городничий, Матрос, Михайло Чупрун и Любим Торцов. Но ярче и лучезарнее великого артиста стоит великий человек, кротко улыбающийся друг мой единый, мой искренний, мой незабвенный Михайло Семенович Щепкин* [Шевченко 2003: 139]. Значне функціональне навантаження у наведеному описі Михайла Щепкіна саме як людини, а не актора, мають епітетні характеристики *великий человек; друг мой единый, мой искренний, мой незабвенный; человек... лучезарнее великого артиста*. У сукупності такі художні деталі свідчать про те, що «Шевченкове ставлення до Щепкіна є небаченим в історії прикладом істинного захоплення Людиною» [Мельниченко 2008, 14].

У тексті Шевченкового «Щоденника» виявляємо різні форми ословлення емоцій автора, пов'язаних із рецепцією особистих людських якостей Михайла Щепкіна та їх вербалізацією в контекстах. До таких належать численні емоційно-оцінні (рідше – логічно-видільні) характеристики М. Щепкіна-друга: *благороднейший, добрый, искренний, старый, единый, неутомимый, незабвенный, догадливый* та ін. Із-поміж зафіксованих позитивно-оцінних висловлень, до складу яких входять прикметники з названого ряду, виокремлюємо

характеристики **вдачі** (*благороднейший друг!* написал мне самое искреннее, самое задушевное письмо [Шевченко 2003: 14]; *Получил письма от Щепкина... Добрый, искренний друг!* [Шевченко 2003: 135]; *а по просьбе моего искреннего Михайла Семеновича пошел я передать ей его портрет и приятельский поклон* [Шевченко 2003: 144]; *сегодня прихожу к графине Н[астасье] И[вановне] обедать и встречаюсь с моим единым, моим незабвенным другом М. С. Щепкиным* [Шевченко 2003: 185]; **інтелекту** (*Он [Щепкин – І. С.] приехал сюда по случаю юбилея Гедеонова и, не зная моего адреса, искал меня в Академии и зашел к графине, зная, что я там бываю. Догадливый мой великий друг* [Шевченко 2003: 185]); **професіоналізму** (*Только что хотел заключить письмо моему великому другу, да вспомнил, что сегодня не почтовый день* [Шевченко 2003: 145]; *Вечером возвратился я из театра и нашел у себя письмо моего гениального друга. Между прочим он пишет мне, что рисунки мои он уж пустил в ход. Спасибо ему, неутомимому* [Шевченко 2003: 145]; *Я встретился и познакомился с ними, как с давно знакомыми родными людьми. И за всю эту полную радость обязан я моему знаменитому другу М. С. Щепкину* [Шевченко 2003: 167]); **зовнішності, фізичного стану** (*Во второй сеанс увидел я в Москве Михайла Семеновича Щепкина, таким же свежим и бодрым, как видел я его в последний раз в 1845 году. ...он мне сказал, что жизнь его протекла так тихо, счастливо, что не о чем и писать* [Шевченко 2003: 40]) тощо.

Нові грані Шевченкової рецепції особистості Михайла Щепкіна висвітлюють поширені описові контексти його соціального й поведінкового портретування, як-от: *Через девять лет и не забыть друга, и еще в несчастии друга. Это редкое явление между себялюбивыми людьми. [...] прислал он мне на поздравку 25 рублей серебром. Для семейного и небогатого человека большая жертва* [Шевченко 2003: 14]; *Получил письмо от М. С. Щепкина, в котором он предлагает мне свидание в селе Никольском [...], если я не имею лишних денег на эту поездку [...], то он обещает сам приехать ко мне в Нижний* [Шевченко 2003: 132]; *М. С. Щепкин с сокрушением сердца пишет мне о моем безалаберном и*

нетрезвом существовании. [...] Благодарю тебя, мой старьй, мой добрый, но чем тебя разуверить, не знаю [Шевченко 2003: 154 – 155]; *М[ихайло] С[еменович] ухаживает за мною, как за капризным больным ребенком. Добрейшее создание!* [Шевченко 2003: 163]. Номінацію *Добрейшее создание!* вважаємо ключовим носієм позитивної оцінки наведених мікроконтекстів.

У лінгвовідомості Тараса Шевченка образ Михайла Щепкіна тісно засоційований і з такими рисами, як мудрість, освіченість, інтелектуальність, багатий внутрішній світ: *Во второй сеанс увидел я в Москве Михайла Семеновича Щепкина. [...] Говорили о театре, о литературе* [Шевченко 2003: 40]; *У старого друга моего М[ихайла] С[еменовича] везде и во всем поэзия, у него и домашний медик поэт* [Шевченко 2003: 162]; *я ему [Щепкину] посвящаю это произведение, и мне бы ужасно хотелось ему прочитать и услышать его верные дружеские замечания* [Шевченко 2003: 133].

На загостреній емоційності Щепкіна акцентує увагу щоденниковий запис від 18 березня 1858 року: *Кончил переписывание или процеживание своей поэзии за 1847 год. Жаль, что не с кем толково прочитать. М[ихайло] С[еменович] в этом деле мне не судья. Он слишком увлекается* [Шевченко 2003: 163].

Мовний портрет Михайла Щепкіна – енергійного професіонала – показово увиразнюють фразеологічні одиниці *сохранить поэтическую свежесть сердца, потрянуть на сцене стариною*, які в тексті «Щоденника» повторюються кількаразово: *Не многим из нас Бог посылает такую[ю] полную радость, и весьма, весьма немногие из людей, дожив до семидесяти лет, сохранили такую поэтическую свежесть сердца, как М[ихайло] С[еменович]* [Шевченко 2003: 138]; *Как бы он возвеселил и меня, и своих нижегородских поклонников. Напишу ему, пускай едет сюда и пускай на здешней бедной сцене потрянет стариною* [Шевченко 2003: 132].

Осмислюючи надзвичайно тісні, міцні дружні стосунки, які пов'язували Тараса Шевченка та Михайла Щепкіна, І. Дзюба підкреслює, що це «один із найзворушливіших зразків людської дружби, на яку здатні тільки великі серця». Вчений слушно зауважує, що поета й артиста зближувала і спільність

долі (кріпацьке походження), і національність, і прихильність до ідеалів народництва. Крім цих об'єднувачих чинників, «був ще, мабуть, в обох геній любові до людини, і він їх вирізняв серед багатьох інших щирих друзів, він їх незримо поєднав і єднав на відстані роками» [Дзюба 2008: 483]. Оприявнюючи в «Щоденнику» своє позитивне ставлення до Щепкіна-друга, Тарас Шевченко систематично вживає, послідовно повторює присвійний займенник *мій*. У поєднанні з номінацією *друг* цей займенник надає оцінкам підкреслено-інтимного звучання: *Сегодня должен выехать из Москвы М. С. Щепкин. [...] Послезавтра я имел бы радость поцеловать моего старого, моего единого друга* [Шевченко 2003: 138]; *Сегодня получил письмо от М. С. Щепкина. Он сегодня выехал из Москвы, и послезавтра я обниму моего старого, моего искреннего друга* [Шевченко 2003: 138]; *В 12 часов ночи уехал от меня Михайло Семенович Щепкин. [...] Шесть дней, шесть дней полной, радостно-торжественной жизни! И чем я заплачу тебе, мой старый, мой единственный друже? Чем я заплачу тебе за это счастье?* [Шевченко 2003: 139]; *друг мой единственный, мой искренний, мой незабвенный Михайло Семенович Щепкин* [Шевченко 2003: 139] та ін. Проілюстровані багаторазові повторення займенника *мой* як експресивної характеристики поняття *друг* та його епітетів *єдиний, искренний, незабвенный, старый* додатково інтимізують образ Щепкіна – вірного товариша, спорідненої душі, а ширшому контекстові надають піднесено-урочистого звучання.

Прикметною щодо вербалізації особливо інтимного, дружнього ставлення Т. Шевченка до М. Щепкіна є розмовно маркована словосполука *старый другяка*: *Получил письма от Щепкина Старый другяка пишет, что он приедет ко мне колядовать на праздник* [Шевченко 2003: 134]. Характерне емоційне забарвлення іменника *другяка* створює суфікс суб'єктивної оцінки.

Про спонтанність, ситуативну мотивованість записів у «Щоденнику» свідчать і позитивні, і негативні коментарі та оцінки, що їх дає Тарас Шевченко Михайлові Щепкіну залежно від описуваної життєвої чи комунікативної ситуації. Адже «щоденниковий текст передбачає наявність різних,

навіть діаметрально протилежних, гострих оцінок однієї й тієї ж особи, оскільки відображає щирий діалог Ego і AlterEgo автора, об'єктивно показуючи мінливість його світосприйняття» [Космеда 2012: 294]. Так, на тлі розглянутих вище позитивних характеристик М. Щепкіна з'являються оказіональні несхвальні, а іноді й виразно осудливі оцінки його поведінки: *Христос воскрес! В семействе М[ихайла] С[еменовича] торжественного обряда и урочного часа для разговен не установлено. Кому когда угодно. Республика. Хуже, анархия! Еще хуже, кощунство!* [Шевченко 2003: 166].

Отже, ім'я *Михайло Щепкін* у тексті «Щоденника» Т. Шевченка виступає не тільки ономастичним ідентифікатором видатного актора. Зафіксовані численні оцінні висловлення, позитивно марковані епітети, метафоричні структури, інтимізувальні формули оприявнюють специфіку рецепції особистості М. Щепкіна у лінгвосвідомості Тараса Шевченка.

Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2008.

Космеда Т. А. Ego і AlterEgo Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич: Коло, 2012.

Космеда Т. А. Концепт *Даль* в тексті дневника Т. Г. Шевченко. *Володимир Даль і сучасна філологія: Наук. збірник*. Львів, 2001.

Мельниченко В. Тарас Шевченко: «Мій великий друг Щепкін». Москва: ОЛМА Медіа Груп, 2008.

Шевченко Т. Г. Журнал. *Зібрання творів: у 6 т.* Київ, 2003. Т. 5. С. 9 – 187.

REFERENCES

Dziuba, I. (2008). Taras Shevchenko. Life and creativity. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House (in Ukr.)

Kosmeda, T. A. (2012). Ego and Taras Shevchenko's AlterEgo in the communicative space of diary discourse. Drohobych: Kolo (in Ukr.)

Kosmeda, T. A. (2001). The Dahl concept in the text of T. H. Shevchenko's diary. *Vladimir Dahl and Modern Philology: Sciences collection*. Lviv (in Ukr.)

Melnychenko, V. (2008). Taras Shevchenko: "My great friend Shchepkin". Moscow: OLMA Media Group (in Rus.)

Shevchenko, T. H. (2003). Journal. *Collected Works: in 6 v.* Vol. 5. P. 9 – 187. Kyiv (in Ukr.)

Статтю отримано 09.12.2019

Iryna Syrko

RECEPTION OF THE FIGURE OF MYKHAILO SHCHEPKIN IN TARAS SHEVCHENKO`S LINGUAL CONSCIOUSNESS

The article deals with the peculiarities of the Mykhailo Shchepkin's figure reception in linguistic consciousness of Taras Shevchenko. It has been demonstrated that the basis of the literary-and-artistic anthroponymicon of T. Shevchenko's works, including the anthroponymicon of his "Diary", are the names of his contemporaries, who played an important role in his life – M. Shchepkin, Y. Lazarevsky, P. Kulish, O. Bodiatsky, M. Maximovich, etc.

The semantic-and-evaluative paradigms of these proper names are represented through the prism of T. Shevchenko's individual perception and outlook. They convincingly show his attitude to the mentioned persons in different specific everyday, communicative situations.

We have emphasized the dominance of positive appraisals of M. Shchepkin's figure, which reveal the reception of him as a unique and sincere person (*amazing old man, sincere Mikhail Semenovich, kindest creature*), a talented actor (*great man, great artist, brilliant actor, best comedian, unique comedian, irresistible Shchepkin, artist-veteran, patriarch-artist*), a close friend (*great friend, my only friend, my sincere, my unforgettable, nobler friend, kind friend, sincere friend*).

Topical for such contexts lexemes 'uniqueness', 'humaneness', 'honesty', 'talent' and 'sociability' determine the positive evaluation of most contexts in which the name of Mykhailo Shchepkin is mentioned. They form the overall emotional meaning of the concept of the same name.

Means of intimization of the image of M. Shchepkin – *friend* have been noted, in particular due to the combination of the anthroponym with the possessive pronoun *mine*.

Keywords: linguistic consciousness, language of T. Shevchenko's "Diary", reception, Mykhailo Shchepkin's figure, anthroponymic concept.